

ORIGINALNI NAUČNI RAD

DOI: 10.5937/reci2518125N

UDC: 821.111.09-31 Кристи А.

orcid.org/0000-0003-4829-8566

Ivana D. Nemet¹

Univerzitet u Novom Sadu

Filozofski fakultet

GRANICE EMPATIJE: PRAVDA, MORAL I PSIHOLOŠKA SLOŽENOST U *UBISTVU U ORIJENT EKSPRESU* AGATE KRISTI

Sažetak: U radu se istražuje uloga empatije u *Ubistvu u Orijent ekspresu* (1934) Agate Kristi [Agatha Christie] i naglašava njen složen odnos sa moralnim rasuđivanjem i pravdom. Analiza se pretežno oslanja na teorijske stavove Norme Fešbah [Norma Deitch Feshbach], uz korišćenje perspektiva Žana Desetija [Jean Decety] i Delroja Polhusa i Kevina Vilijamsa [D. L. Paulhus, K. M. Williams], kako bi se obuhvatile različite dimenzije empatije. Roman predstavlja empatiju i na individualnom i na kolektivnom nivou, oblikujući motivaciju likova i utičući na percepciju čitaoca. Istraživački uspeh Herkula Poaroa oslanja se na kognitivnu empatiju – njegovu sposobnost da razume osećanja osumnjičenih bez emocionalnog uključivanja – ali njegova krajnja moralna dilema otkriva prisustvo afektivne empatije. Ovaj unutrašnji sukob naglašava napetost između pravne pravde i ljudskog saosećanja. Kolektivna empatija dvanaest zaverenika, vođena zajedničkom tugom zbog ubistva Dejzi Armstrong, pokazuje kako emocionalna veza može opravdati moralno dvosmislene postupke. Njihovo proračunato planiranje ubistva odražava makijavelističke tendencije, jer potiskuju afektivnu empatiju da bi postigli svoj cilj. Ovo ukrštanje empatije sa crtama tzv. mračne trijade – narcizmom, makijavelizmom i psihopatijom – dodaje psihološku dubinu narativu, ilustrujući kako se kognitivna empatija može koristiti i za

¹ ivana_panic@hotmail.com

razumevanje i za manipulaciju. U ovom radu ispituju se Poaroor etički sukob, kolektivni emocionalni odgovor putnika i uticaj romana na empatiju čitaoca, i tvrdi da *Ubistvo u Orijent ekspresu* prevazilazi tradicionalni detektivski žanr. A. Kristi prikazuje empatiju kao složen i moralno dvosmislen fenomen koji oblikuje ponašanje likova i podstiče čitaoce da preispitaju granice pravde i etičke implikacije.

Ključne reči: Agata Kristi, *Orijent ekspres*, empatija, pravda, zakon, mračna trijada, saosećajnost, bezosećajnost

Ovaj rad se bavi temom uloge empatije, ističući njen kompleksan odnos sa moralnim rasuđivanjem i pravdom u romanu *Ubistvo u Orijent ekspresu*, gde se ceo zločin i presuda dešavaju u vozu tokom putovanja od Istanbula do Kalea. Agata Kristi [Agatha Christie], poznata i kao „kraljica zločina“, rođena 1890. godine u Torkaju u Engleskoj, napisala je trideset i tri romana sa Herkulom Poaroom kao glavnim likom. Među njima je i *Ubistvo u Orijent ekspresu*, u kojem neočekivano koristi detektivsku naraciju kako bi otvorila pitanja koja pozivaju čitaoca da promisli granice zakona i etike (Larson, 2005: 117), po čemu je ovo delo jedinstveno u vremenu u kojem je objavljeno. Roman je odmah po izlasku 1934. doživeo veliku popularnost, objavljivao je u više navrata, preveden je na brojne jezike i ekranizovan je nekoliko puta.

Detektiv Herkul Poaro se u Istanbulu ukrcava na voz, ne sluteći da će ga neočekivan splet okolnosti u kojem će se naći sa trinaest putnika, uvesti u priču o vešto planiranom zločinu koji samo on može razotkriti. Agata Kristi bira „Orijent ekspres“ kao prevozno sredstvo koje prolazi kroz mnoge zemlje i prevozi putnike iz raznih krajeva sveta, čineći time svet unutar voza internacionalnim okruženjem za odvijanje zločina koji spaja ljude različitih nacionalnosti. Rečenicom „Da mi je samo Balzakovo pero!“ (Kristi, 2017: 19) A. Kristi izvrsno najavljuje galeriju likova pred detektivom. „Svuda oko nas su ljudi različitih društvenih slojeva, raznih narodnosti, različitog doba starosti“ (Kristi, 2017: 20). U vreme dešavanja radnje voz je savremeno prevozno sredstvo (Piégay, 2009: 4) i kao takav je pravo mesto za ideje moderne pravde i novog pogleda na zločin i zasluženu kaznu.

Kada voz tokom putovanja usled obilnih snežnih padavina bude privremeno zaustavljen, Račet, jedan od putnika, biva pronađen mrtav i Poaro započinje istragu. Otkriva da je žrtva kriminalac odgovoran za smrt devojičice Dejzi Armstrong. Svi putnici, povezani s tom tragedijom, zajedno su planirali osvetu. Umesto da ih prijavi, Poaro, vođen empatijom prema njihovoj patnji, odlučuje da prikrije istinu. A. Kristi ovim moralnim izborom kroz delo istražuje granice empatije – njenu moć da premosti zakon i opravda moralno složene postupke, ali i njen potencijal da kod čitaoca izazove duboko preispitivanje pravde, odgovornosti i razumevanja onih koji su povređeni, ali i onih koji biraju da povrede zarad višeg cilja. Empatija kao složen emocionalni i moralni koncept često postaje centralna tema

u književnosti, naročito u delima gde se prepliću lična patnja, pravda i osveta (Davis, 1996: 23).

Empatija u ovom radu analizira se pre svega kroz teorijski okvir Norme Fešbah [Norma Deitch Feshbach], uz korišćenje stavova Žana Desetija [Jean Decety] i Delroja Polhusa i Kevina Viliijamsa [D. L. Paulhus & K. M. Williams], kako bi se obuhvatile njene različite dimenzije – kognitivna, afektivna i socijalna. Posebna pažnja posvećena je povezanosti empatije sa prosocijalnim ponašanjem i formiranjem moralnog identiteta, što je omogućilo dublje razumevanje postupaka likova u romanu. Na taj način se istražuje i kako empatija kod Herkula Poaroa funkcioniše kao moralni balans između zakonske pravde i saosećanja prema žrtvama i počinocima.

Empatija i mračna trijada između teorije i književne prakse

U okviru humanističke psihologije, Karl Rodžers [Carl Rogers] ističe značaj empatije kao temeljnog oblika međuljudske povezanosti i podrške. On empatijsko razumevanje definiše kao sposobnost da se prodre u unutrašnji svet druge osobe, da se taj svet sagleda bez osuđivanja i sa dubokim uvažavanjem značenja koje osećanja imaju za tu osobu. Kako sam kaže: „Empatijsko razumevanje osećanja i značenja koja ona imaju za drugu osobu – takvo razumevanje je kao da ulazite u njihov privatni svet i u njemu se slobodno krećete... bez osuđivanja. To je veoma retka i snažna vrsta pomoći“ (Rogers, 1980: 81). Ova definicija naglašava ne samo emocionalnu bliskost već i etičku odgovornost u odnosu prema drugom, čineći empatiju ključnim elementom autentičnog dijaloga.

Žan Deseti u okviru kognitivne neuronauke posmatra empatiju kao višeslojni proces koji obuhvata emocionalnu rezonancu, kognitivno razumevanje i regulaciju emocija, naglašavajući da je empatija temelj prosocijalnog ponašanja i moralnog rasuđivanja, jer povezuje sposobnost uočavanja tuđe patnje sa motivacijom da se na nju adekvatno reaguje. Na taj način, empatija postaje ključna za razumevanje etičkog odlučivanja i granica između saosećanja i moralne distance (Decety, 2011: 259).

Norma Fešbah razvija teoriju empatije kombinovanjem razvojne i socijalno-psihološke perspektive, posmatrajući je kao sposobnost emocionalnog odgovora zasnovanog na prepoznavanju tuđih osećanja. Po njenom mišljenju, empatija funkcioniše kao most između lične emocionalne osetljivosti i prosocijalnog ponašanja, a odsustvo empatije može doprineti agresivnim i antisocijalnim obrascima. Time se ukazuje na njen značaj u formiranju moralnog identiteta i društvene kohezije (Feshbach, 1997: 21).

Nasuprot empatiji, kao osnovi prosocijalnog ponašanja i moralne osetljivosti, stoji koncept mračne trijade, koja obuhvata obrasce ličnosti povezane sa manipulacijom, emocionalnom hladnoćom i egocentričnošću. Ovaj psihološki konstrukt obuhvata tri međusobno povezane dimenzije – narcizam, makijavelizam i psihopatiju. Narcizam se ispoljava kroz osećaj sopstvene izuzetnosti i potrebu za potvrdom, makijavelizam kroz

proračunatu instrumentalizaciju drugih i ciničan pogled na društvene odnose, dok se psihopatija odlikuje impulsivnošću, emocionalnom plitkošću i odsustvom griže savesti. Uprkos razlikama, zajedničke karakteristike su nedostatak empatije i sklonost antisocijalnom i eksploatatorskom ponašanju. Pojam mračne trijade uveli su Delroj Polhus i Kevin Vilijams, ukazujući na to da se ove tri osobine – narcizam, makijavelizam i psihopatija, često javljaju zajedno kod pojedinaca koji ispoljavaju manipulativno i društveno štetno ponašanje, iako ne nužno u okviru kliničke dijagnoze (Paulhus & Williams, 2002: 560).

U romanu *Ubistvo u Orijent ekspresu* Agate Kristi problem empatije prožima ključne narativne i etičke slojeve. Iako na površini klasična zatvorena misterija, tekst otvara pitanje kada, prema kome i do koje mere empatija može ili treba da bude ispoljena. Empatija se u ovom romanu javlja u tri dimenzije: kao kognitivna veština deduktivnog razumevanja kod Poaroa, kao kolektivni emocionalni impuls kod zaverenika i kao sredstvo kroz koje čitaoci preispituju sopstvene moralne intuicije. Poaro pokazuje izuzetnu sposobnost kognitivne empatije, koju Smit definiše kao „sposobnost da se razumeju tuđe misli i osećanja omogućavajući nam da sagledamo stvari iz njihove perspektive“ (Smith, 2006, str. 14). Iako Poaro ostaje emocionalno distanciran, ta distanca ga ne oslobađa moralne dileme.

Otkrivši da je dvanaest putnika, motivisanih tugom i osećajem nepravde, zajednički izvršilo ubistvo otmičara devojčice Dejzi Armstrong pod maskom Račeta, Poaro je primoran da bira između zakonske i ljudske pravde.

Dvanaestoro zaverenika funkcioniše kao kolektiv, ujedinjen tugom zbog smrti Dejzi Armstrong. Njihovo planirano ubistvo, uz potiskivanje afektivne empatije prema Račetu, pokazuje kontrast između kognitivne i afektivne empatije i reflektuje osobine mračne trijade: hladnu racionalnost (makijavelizam), egocentizam (narcizam) i emocionalnu distancu (psihopatija) (Hoffman, 2000: 34). A. Kristi njihove postupke prikazuje ne kao monstruozne, već kao tragičan odgovor na nepravdu. Karakteristike mračne trijade jasno se ogledaju u hladnokrvnoj racionalnosti osвете, manipulaciji i emocionalnoj distanciranosti (Kreitler & Kreitler, 2003: 86), kao i u uverenju da imaju moralno pravo da odlučuju o tuđem životu, što ukazuje na crtu narcizma. Ipak, njihova psihološka dinamika proističe iz duboke empatije prema ubijenoj devojčici, ali i kolektivne traume. Empatija u romanu funkcioniše kao kompleksna sila koja oblikuje odluke i ponašanje, povezuje zaverenike, izaziva kod Poaroa moralnu dilemu i angažuje čitaoca u razumevanju i onih koji čine zločin.

Uprkos prisustvu mračne trijade, empatija ostaje dominantna moralna sila, pokrećući priču i otvarajući prostor za ljudsko saosećanje i etičku refleksiju. Roman istražuje granice empatije: gde prestaje saosećanje i počinje osveta, i da li ograničavanje empatije na žrtvu menja širu moralnu perspektivu. A. Kristi ne nudi jednostavan odgovor, već kroz moralno složen zaplet uvodi čitaoca u etičku relativnost, gde nijedna strana nije potpuno nevinna niti potpuno kriva. Herkul Poaro, formalno predstavnik zakona, odlučuje da prikrije

istinu, pokazujući da afektivna empatija vodi prihvatanju „više“ pravde – one koja uzima u obzir okolnosti, emocije i ljudsku patnju.

Empatija u romanu oblikuje čitalačko iskustvo i moralnu refleksiju. A. Kristi u romanu gradi psihološke profile dvanaestoro zaverenika predstavljajući ih kao kompleksne i ranjive. Čitalac je naveden da preispita njihove etičke sudove, saoseća sa njihovim gubitkom i postavlja se pred moralnu dilemu: da li osuditi ili razumeti zločin motivisan tugom i frustracijom zbog nepravde. Time delo prevazilazi žanrovsku detektivsku strukturu i postaje prostor moralne i psihološke introspekcije. A. Kristi koristi empatiju ne za poistovećivanje sa detektivom, već sa ubicama, destabilizujući time tradicionalne etičke okvire i postavljajući pitanje: kako postupamo kada se zakon sukobi sa saosećanjem, a osveta predstavi kao pravda? Pisac takođe uvodi pitanje kolektivne empatije: dvanaestoro ubica deluju zajednički, kao kolektiv traumatizovan zločinom nad detetom. Njihova odluka da preuzmu zakon u svoje ruke deluje kao izraz zajedničke empatije i solidarnosti, ali istovremeno nosi i elemente hladne proračunatosti. Ta ambivalencija – između ljudskosti i nemilosrdnosti – čini da roman ne nudi utešne odgovore, već stalno provocira etička preispitivanja. *Ubistvo u Orijent ekspresu* nas primorava da se suočimo sa granicama sopstvene empatije: kome smo spremni da oprostimo, a koga smatramo nepovratno krivim? U tom smislu, A. Kristi ne nudi samo napetu detektivsku priču, već i narativni prostor u kojem se ispituju naše vrednosti, moralni osećaji i sposobnost za razumevanje drugog, čak i kada je taj drugi zločinac.

Složenost empatije i moralna transformacija: studija slučaja u romanu *Ubistvo u Orijent ekspresu* Agate Kristi

Krišan Kumar [Krishan Kumar] (2003) ističe da je Industrijska revolucija bila pan-britanski uspeh, slično kao i britanska imperija i dva svetska rata koji su oblikovali britanski um (Piégay, 2009: 2). Džordž Orvel [George Orwell] (2009) opisuje tipično englesku svakodnevicu kroz slike „stare usedelice koje voze bicikl do crkve, kroz izmaglicu ranog jesenjeg jutra... izdašan doručak, tmurne nedelje, zadimljeni gradovi, krivudavi putevi i crveni sandučići za poštu“ (Piégay, 2009: 3), dok Džon Bečeman [John Betjeman] (2009) naglašava crkve obasjane uljanim lampama, ženske institute, skromne krčme, lokalne novine i vožnju vozovima (Piégay, 2009: 4). To je ambijent u koji je neretko smeštena detektivska priča o zločinu. U detektivskom romanu, sistem činjenica vraća čitaocu osećaj sigurnosti, čineći detektiva ličnim zaštitnikom koji neutralizuje pretnje, čak i od najopasnijih kriminalaca (Priestman, 2003: 5). Poaro, iako neobičan i samostalan, uvek je na strani čitaoca i ne može ga izneveriti (Priestman, 2003: 8). Stil dela prati konformističke društvene vrednosti, trezven i bez autoritativnog tona – sa minimalnim pojašnjavanjem činjenica, reflektujući želju za stabilnošću i redom karakterističnim za period koji A. Kristi evocira (Scaggs, 2005: 47). Popularnost romana leži u vraćanju reda poremećenog zločinom, čak i

kada je detektiv suočen sa dvanaest ubica u vozu: „Ja ne verujem da je posao čoveka da odlučuje o životu i smrti. U ovom slučaju... možda Bog je već presudio“ (Kristi, 2017: 204).

U zavejanom vozu, nakon ubistva, Herkul Poaro saznaje ključne detalje tragedije porodice Armstrong kroz razgovore sa dr Konstantinom i gospodinom Bukom. Detalji otmice, ubistva male Dejzi i samoubistva roditelja izazivaju kod Poaroa snažnu emocionalnu reakciju. Njegova empatija obuhvata ne samo žrtvu već i bol svih članova porodice, reflektujući složen proces intersubjektivnog poistovećivanja sa univerzalnom patnjom. Poaro u motivima počinitelja prepoznaje moralno utemeljenu ljudsku strast, potvrđenu izjavom: „U ovom slučaju postoji strast – ljudska strast“ (Kristi, 2017: 197). Ovaj segment pokazuje kako književni lik navodi čitaoca na proučavanje višeslojnosti empatije i preispitivanje njenog moralnog značenja u kontekstu pravde i osвете.

U odeljku „Dokazi“ tokom intervjua sa Gretom Olson, Groficom Andrenji i Princezom Dragomirov, Herkul Poaro prepoznaje dublju emocionalnu povezanost među putnicima, uočavajući potisnutu tugu, prikrivenu ljutnju i međusobnu odanost (Feshbach, 1997: 38). Njihova povezanost zasnovana je na zajedničkom sećanju, bolu i osećaju nepravde. Poaro, sagledavajući kolektivnu emocionalnu dinamiku, postaje aktivni učesnik njihovih osećanja, što se potvrđuje izjavom: „Previše je slučajnosti – previše veza sa slučajem Armstrong. Ovo više nije slučaj – to je tragedija“ (Kristi, 2017: 186). Tokom intervjua sa Meri Debenam, Poaro primećuje njenu sabranost i emocionalnu kontrolu, ali i suptilne znakove unutrašnje patnje. On održava profesionalnu distancu prožetu saosećanjem, prepoznajući da njeni postupci proizilaze iz lojalnosti i duboko ukorenjene emocionalne obaveze, što odražava izjavom: „Vi ste patili – svi ste patili. Zato vas žalim“ (Kristi, 2017: 204). Segment osvetljava kako empatija prevazilazi individualnu percepciju i postaje kolektivno emocionalno iskustvo.

U završnom delu romana, Poaro predlaže dva rešenja. On iznosi dve moguće interpretacije događaja: prvu, zakonski prihvatljivu, usmerenu protiv nepoznatog počinioca, i drugu, istinitu, koja otkriva kolektivni čin osвете dvanaestoro putnika emocionalno povezanih sa porodicom Armstrong. U ovom trenutku vrhunac dostiže intersubjektivnost, jer Poaro ne ostaje hladni posmatrač, već se identifikuje sa kolektivnim bolom, donoseći odluku da zaštiti emocionalnu i moralnu istinu i pored toga što rizikuje da prekrši profesionalni i zakonski kodeks. Time se ističe društvena priroda sopstva, jer Poaro kao detektiv bivstvuje ne samo kao istražitelj već i kao čovek koji oseća, pri čemu empatija preobražava njegov identitet i etičku orijentaciju, što potvrđuje njegov komentar: „Ako insistirate da rešenje predam policiji – daću im ono prvo“ (Kristi, 2017: 207).

Složenost empatije, kako je artikulisana u radu N. Fešbah, snažno dolazi do izražaja u romanu *Ubistvo u Orijent ekspresu*, posebno u emocionalnom i etičkom razvoju lika Herkula Poaroa. N. Fešbah argumentuje da „socijalne i emocionalne situacije koje izazivaju empatiju mogu postati izrazito složene, u zavisnosti od osećanja koja ispoljava

posmatrani subjekat i od odnosa između posmatrača i posmatranog“, ukazujući na to da empatija nije pasivno preslikavanje tuđih emocija, već dinamično, društveno utemeljeno iskustvo (Feshbach, 1997: 43). Ovo u potpunosti korespondira sa Poaroomom postupnom tranzicijom od analitičke distanciranosti ka dubokoj emocionalnoj uključenosti, kako se slučaj postepeno razotkriva.

Na početku istrage, Poaro zadržava svoj karakteristični racionalni pristup, usredsređujući se na fizičke dokaze i logičke nedoslednosti u svedočenjima. Međutim, kako dolazi do saznanja o dubljoj istini koja stoji iza ubistva – otmici i smrti male Deji Armstrong i razornih posledica koje je ta tragedija ostavila – njegova empatija se produbljuje. Osumnjičeni više nisu samo pojedinci koje treba ispitati, već se pred Poaroomim očima transformišu u zajednicu emocionalno povezanih ljudi, objedinjenu zajedničkim bolom, ljubavlju i osećajem za moralnu svrhu. Ovaj emocionalni preobražaj postaje naročito izražen tokom intervjua sa likovima kao što su Meri Debenam i Grofica Andrenji, kada se Poaro svesno prilagođava njihovom emocionalnom tonu, razvijajući nežniji, više ljudski a manje racionalan, trezveni pristup. Takve suptilne promene u njegovom ponašanju odražavaju rastući stepen empatijskog razumevanja. Poaroom emocionalni odgovor proističe iz prepoznavanja osećanja učesnika u zločinu (Decety, 2011: 11). Umesto da se isključivo fokusira na detekciju obmane, Poaro počinje da oseća emocionalnu složenost priča koje mu likovi iznose, razumevajući njihovu tugu, lojalnost i etičke dileme. Njegova sposobnost za socijalnu osetljivost i prilagođavanje i sposobnost da obradi tuđe emocije vode ga postepeno ka dubokom razumevanju zločina i svih njegovih slojeva (Decety, 2011: 11). Ovakav proces značajan je za ono što N. Fešbah naziva intersubjektivnošću empatije – način na koji se razumevanje drugoga oblikuje unutar emocionalnog odnosa između posmatrača i posmatranog (Feshbach, 1997: 41).

Kako Poaro rekonstruše zločin iz perspektive dvanaestoro saučesnika, on više ne sagledava njihov čin kao manifestaciju okrutnosti, već kao vid pravde koji proističe iz duboko proživljene patnje. Kulminacija njegove emocionalne evolucije ogleda se u završnom poglavlju, u kojem nudi dva rešenja: jedno koje je formalno usklađeno sa zakonom i drugo koje prikriva krivce iz saosećajnog razumevanja koje je razvio prema njima. Njegova odluka da pred vlastima predstavi pogrešno ali zaštitnički osmišljeno rešenje, svedoči o tome da je njegova empatija dostigla nivo moralne solidarnosti (Zaki, 2011: 140). Poaro više nije isključivo detektiv koji deluje po zakonima logike; on postaje učesnik u emocionalnoj istini narativa, oličenje onoga što N. Fešbah naziva društvenom prirodom sopstva (Feshbach, 1997: 50). Iz ove perspektive, roman Agate Kristi pokazuje da empatija – naročito u moralno ambivalentnim situacijama – ne funkcioniše isključivo kao emocionalna reakcija, već kao transformativni oblik socijalnog i etičkog uvida, sposoban da potisne zakonsko rezonovanje u korist dublje, humane pravde.

Na prvi pogled, narativ dominira motivom osвете, gde smrt Kasetija (Račeta) izaziva osećaj pravde i trijumfalne satisfakcije kod čitaoca. Čin ubistva naizgled potvrđuje arhetipski princip „oko za oko, zub za zub“. Kako Poaro otkriva motive i identitete izvršilaca, narativ se produbljuje, otkrivajući njihove traume, gubitke i patnje. Ubistvo prestaje da bude samo osveta i postaje nosilac humane dimenzije. Empatija, prvobitno potisnuta, biva aktivirana, a čitalac prelazi iz pozicije moralne superiornosti u saosećanje sa onima koji su istovremeno žrtve i počinioci.

U svetlu ovih uvida, čitalačka empatija prema ubicama u *Ubistvu u Orijent ekspresu*, Agate Kristi, ne može se razumeti samo kao emotivna reakcija, već kao složen proces kognitivno-afektivnog angažovanja koji reflektuje duboke psihološke i društvene mehanizme. Umesto da se zadrži na nivou kazne i pravde, roman vodi čitaoca ka razmišljanju o prirodi patnje, gubitka i moralne ambivalencije – otvarajući prostor za empatijsko povezivanje sa onima koji su istovremeno i žrtve i izvršioци. Time A. Kristi suptilno demonstrira ne samo narativnu snagu empatije već i njenu epistemološku i etičku relevantnost.

Kako je empatija oblikovala *Ubistvo u Orijent ekspresu* Agate Kristi

U ovom radu analiza empatije u romanu *Ubistvo u Orijent ekspresu* oslonjena je na teorije N. Fešbah i Ž. Desetija koje objašnjavaju emocionalnu rezonancu i etički angažman, dok su koncepti mračne trijade D. Polhusa i K. Vilijamsa omogućili interpretaciju likova čija ponašanja kontrastiraju sa moralnom empatijom. Korišćenje njihovih istraživanja povežalo je literarnu analizu sa savremenom psihologijom, produbljujući uvid u dinamiku saosećanja, moralnog odlučivanja i etičke kompleksnosti u delu A. Kristi. Povezivanje kognitivne i afektivne empatije s Poaroom unutrašnjim sukobom omogućava sagledavanje kako racionalno razumevanje i emocionalna rezonanca zajedno oblikuju moralne odluke detektiva (Feshbach, 1997; Rogers, 1980). Istovremeno, primena koncepta mračne trijade osvetljava kontrast između empatijskih i manipulativnih tendencija likova, pokazujući kako afektivna distanca, narcizam i makijavelizam oblikuju njihove postupke i moralnu dilemu.

Na osnovu svega navedenog, može se zaključiti da je *Ubistvo u Orijent ekspresu* značajan književni primer u kojem empatija funkcioniše kao ključni mehanizam narativnog i moralnog preokreta. Kroz detektivski žanr A. Kristi istražuje etičke tenzije suočene s nepravdom i kolektivnom traumom, dok Poaro kroz delo prelazi od racionalnog ka intersubjektivnom razumevanju patnje, pri čemu empatija prerasta u čin etičke orijentacije. Analiza se oslanja i na koncept mračne trijade, koji pomaže u identifikaciji likova čija ponašanja kontrastiraju sa moralnom empatijom, naglašavajući granice saosećanja i manipulacije. Poaroom odluka da prikrije istinu razotkriva razliku između zakonske pravde i moralne intuicije, preusmeravajući istragu iz pravne u humanu sferu i otvarajući prostor za refleksiju o krivici, oprost i moralnom odlučivanju. A. Kristi završetak oblikuje tako da

emocionalna istina prevazilazi formalnu pravdu: počinioci su zaštićeni zbog moralnih okolnosti, a fokus narativa se pomera s otkrivanja vinovnika na razumevanje uzroka i posledica zločina, čime detektivska fikcija postaje prostor za kritičko preispitivanje zakona, etike i saosećanja. Delo nas suočava sa granicama sopstvene empatije i ispituje sposobnost razumevanja i oprostaja, čak i prema onima koji su počinili zločin, čime se potvrđuje njegova etička i narativna kompleksnost, a time A. Kristi ne samo da izaziva moralnu introspekciju već i postavlja trajno pitanje: koliko smo zaista sposobni da budemo humaniji od zakona koji sledimo?

Literatura

- Davis, M. H. (1996). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge University Press
- Decety, J. et al. (2011). *The Social Neuroscience of Empathy*. MIT Press
- Feshbach, N. D. (1997). Empathy: The formative years – Implications for clinical practice. In A. C. Bohart & L. S. Greenberg (Eds.), *Empathy reconsidered* (pp. 33–59). American Psychological Association
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge University Press
- Kumar, K. (2003). *The Making of English National Identity*. Cambridge University Press
- Kreitler, H., & Kreitler, S. (2003). *Psychological roots of antisocial behavior*. Springer
- Kristi, A. (2017). *Ubistvo u Orijent ekspresu*. Laguna
- Larson, E. (2005). *An analysis of gender differences in detective fiction: Agatha Christie's Murder on the Orient Express and Sir Conan Doyle's A Case of Identity* [Unpublished thesis]. University of Sociolinguistics, Moscow
- Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556–563
- Piégay, F. R. (2009). *Englishness revisited*. Cambridge Scholars Publishing
- Priestman, M. (2003). *The Cambridge companion to crime fiction*. Cambridge University Press
- Rogers, C. R. (1980). *A way of being*. Houghton Mifflin
- Scaggs, J. (2005). *Crime fiction*. Routledge
- Smith, A. (2006). Cognitive empathy and emotional empathy in human behavior and evolution. *The Psychological Record*, 56(1), 3–21
- Zaki, J. et al. (2011). Empathy in the context of moral decision making. *Personality and Social Psychology Review*, 15(2), 135–148

Ivana D. Nemet

THE LIMITS OF EMPATHY: JUSTICE, MORALITY, AND PSYCHOLOGICAL COMPLEXITY IN AGATHA CHRISTIE'S *MURDER ON THE ORIENT EXPRESS*

Summary: This paper explores the role of empathy in Agatha Christie's *Murder on the Orient Express* (1934), emphasizing its intricate relationship with moral reasoning and justice. The analysis primarily draws on the theoretical insights of Norma Deitch Feshbach, while also incorporating the perspectives of Jean Decety and of D. L. Paulhus and K. M. Williams, in order to capture the multifaceted dimensions of empathy. The novel presents empathy on both the individual and the collective level, shaping characters' motivations and influencing readers' perceptions. Hercule Poirot's investigative success relies on cognitive empathy—his capacity to understand the emotions of suspects without affective involvement—yet his ultimate moral dilemma reveals the presence of affective empathy. This inner conflict highlights the tension between legal justice and human compassion. The collective empathy of the twelve conspirators, bound by shared grief over Daisy Armstrong's murder, demonstrates how emotional connectedness can legitimize morally ambiguous actions. Their calculated orchestration of the crime reflects Machiavellian tendencies, as they suppress affective empathy to achieve their aim. The intersection of empathy with traits of the Dark Triad—narcissism, Machiavellianism, and psychopathy—adds psychological depth to the narrative, illustrating how cognitive empathy can serve both understanding and manipulation. By examining Poirot's ethical conflict, the conspirators' collective response, and the novel's effect on readerly empathy, this study argues that *Murder on the Orient Express* transcends the traditional detective genre. Christie portrays empathy not as a purely compassionate force but as a complex, morally ambivalent phenomenon that shapes human behavior and challenges readers to reconsider the boundaries of justice and the ethical implications of empathy.

Keywords: Agatha Christie, The Orient Express, empathy, justice, law, dark triad, compassion, callousness

Datum prijema: 2.9.2025.

Datum ispravki: 10.11.2025.

Datum odobrenja: 12.11.2025.